

В.В. Мачуський, м. Київ

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Розглянуто основні теоретичні аспекти допрофесійної підготовки учнів у позашкільних навчальних закладах.

Ключові слова: допрофесійна підготовка, позашкільна освіта, професійне самовизначення учнів.

У теорії і практиці освіти накопичено певний обсяг знань з питань допрофесійної підготовки учнів, у тому числі позашкільній освіті що є складовою більш загальної багатоаспектної проблеми – неперервності в освіті [2, с. 6-8.]

Розглядаючи проблему допрофесійної підготовки учнів, неможливо не звернутися до її джерел. Тому, у статті ставиться **мета** проаналізувати теоретичні підходи до проблеми допрофесійної підготовки учнів у позашкільних навчальних закладах.

Дослідники вважають, що розвиток цієї проблеми у нашій країні зумовлений соціокультурними та економічними перетвореннями та науковими результатами, які отримано нині в педагогічній науці. Аналіз літератури свідчить, що стратегія допрофесійної підготовки визначалася політичними та соціально-економічними процесами, які впливають на формування потреб у галузевих професійних кадрах різного рівня підготовки.

Особливого значення проблема допрофесійної підготовки учнів набула останнім часом. Зумовлено це певними чинниками. По-перше, Україна отримала статус незалежної держави. У цих умовах почала складатися політична, економічна, соціальна і культурна інфраструктура, що сприяло розгортанню інноваційних процесів у всіх сферах життя. По-друге, ринкова економіка, її закони і закономірності, принципи розвитку впливають на формування соціокультурних потреб у суспільстві та регулюють їх.

Це вимагає підготовку професіоналів, фахівців високого рівня в різних галузях економіки, які були б конкурентоспроможними, здатними акумулювати інноваційні ідеї, розробляти і впроваджувати їх у життя, творчо підходити до вирішення соціально-економічних завдань, швидко адаптуватися у ринкових умовах тощо.

Проблеми допрофесійної підготовки досліджувалися в різних аспектах: історичному (С.Я.Батишев, А.В.Вихрущ, І.Т.Огороднікова); філософському (І.А.Зязюн, І.С.Кон, В.Г.Кремень, В.С.Лутай та ін.); теоретико-методологічному (І.Д.Бех, Н.Г.Ничкало, С.О.Сисоєва, Я.В. Цехмістер); психологічному (Г.О.Балл, Н.А.Побірченко, В.В.Рибалка, Б.О.Федоришин). Водночас проблеми допрофесійної підготовки учнів у позашкільних навчальних закладах, якщо і піднімалися у психолого-педагогічних дослідженнях, то були висвітлені недостатньо.

Поняття “допрофесійна підготовка” набуло поширення в зв’язку з рекомендаціями ЮНЕСКО і Міжнародної конференції праці у 1965 р., згідно з якими рівень трудового навчання в середніх загальноосвітніх школах визначається як допрофесійний. Допрофесійну підготовку С.У. Гончаренко в Українському педагогічному словнику визначає як загально-трудова підготовку політехнічного і профорієнтаційного характеру учнів середніх загальноосвітніх шкіл, як компоненту наступної професійної освіти (підготовки у навчальному закладі як спеціаліста різних рівнів кваліфікації для трудової діяльності в одній з галузей господарства, науки, культури). Крім того, автор підкреслює, що допрофесійна підготовка має інтегративний характер і здійснюється в процесі всіх основних видів пізнавальної і творчої діяльності учнів [4, с. 102]. Саме тому такої актуальності набувають нині теоретичні проблеми самовизначення особистості в майбутній професії, інноваційні форми організації профорієнтаційної роботи та психолого-педагогічні аспекти розвитку особистості в допрофесійній підготовці, особливості виховної роботи в позашкільних навчальних закладах різних типів.

Ряд дослідників вважають, що складовими підготовки молоді до обрання професії мають бути, з одного боку, система профорієнтаційної роботи, а з іншого – особлива допрофесійна підготовка, що передбачає включення учня в діяльність, природним продовженням якої буде професійне навчання з певного фаху. Зрозуміло, що ці складові мають бути тісно пов’язані між собою [1, с. 150].

Федоришин Б.О. допрофесійну підготовку відносить до науково-практичної системи підготовки особистості і до свідомого професійного самовизначення [5].

Цехмістер Я.В. розглядає допрофесійну підготовку в медичному ліцеї в контексті допрофесіоналізації як підготовку до повноцінного включення у професійно-рольові відносини, де

учні усвідомлюють цілі, функції професійної діяльності, прийоми творчої адаптації до навчання у вищому навчальному закладі відповідного профілю [6].

Поняття “допрофесійна підготовка” у психолого-педагогічних дослідженнях трактується дослідниками по-різному і по суті має три складові: психологічну підготовку особистості, що включає мотивацію пізнання, орієнтацію на формування професійних якостей; теоретичну профільну підготовку учнів; практичну діяльність (що може включати елементи професійної діяльності), спрямовану на формування практичних умінь та навичок.

На основі узагальнення різних трактувань поняття допрофесійна підготовка, ми розглядаємо як цілісний освітньо-виховний процес, що передбачає інтегровану взаємодію загальноосвітніх та професійно орієнтованих на рівні початкових професійних знань, умінь та навичок і враховує мотиваційний аспект вибору майбутньої професії, особистісні задатки, здібності та нахили.

Зміст допрофесійної підготовки зумовлюється змістом подальшої професійної освіти, але вченими визначаються й загальні закономірності, притаманні допрофесійній підготовці, незалежно від змістової професійної спрямованості. У психолого-педагогічній науці визначено загальні принципи допрофесійної підготовки. Це такі принципи: мотивації, що передбачають формування в учнів ставлення до людини як найвищої цінності, інтересу до пізнання людської особистості, усвідомлення педагогічної діяльності не тільки як професійної, а й як духовної місії; самовизначення – створення в системі позашкільної освіти творчого середовища, в якому учень через пізнання своїх особливостей міг би самостійно розкрити свої здібності, можливості, прагнення до саморозвитку, спрямованого на самопізнання і побудову програм подальшого власного розвитку.

На основі викладених теоретичних положень стосовно проблеми допрофесійної підготовки учнів, можна сформулювати ряд узагальнюючих теоретичних висновків, необхідних, на наш погляд, для організації такої підготовки в загальній середній освіті. Так, допрофесійна підготовка: є невід’ємною складовою професійної підготовки в системі неперервної освіти; спрямована на формування особистісної мотивації для професійної освіти і розвиток необхідних особистісних якостей, притаманних майбутній професії; здійснюється у взаємозв’язку

через зміст освіти, практичну діяльність, виховну роботу, мотиваційну діяльність педагогічного колективу; буде ефективною за умов, що характеризуються наступністю, цілісністю, системністю, прогностичністю; матиме високу результативність за умов змістовної співпраці з професійними навчальними закладами та підприємствами регіону та координації роботи з питань професійної орієнтації учнів; може бути реалізована у позашкільному закладі через розробку організаційної структури технології її забезпечення [3].

Головними системоутворюючими елементами кожної педагогічної системи, у тому числі системи позашкільної освіти, є структура цілей. Цілі, які задаються педагогічній системі, утворюють певну ієрархію.

Цілі першого рівня – це соціальне замовлення суспільства всім освітнім підсистемам на певний суспільний ідеал особистості професіонала, який формується.

Цілі другого рівня – саме допрофесійна підготовка учнів в позашкільній освіті на певних педагогічних засадах.

Цілі третього рівня – визначають методикку реалізації допрофесійної підготовки учнів через змістовий, мотиваційний, процесуальний, когнітивно-операційний компоненти.

Досягнення цих цілей здійснюється через навчально-виховний педагогічний процес позашкільного навчального закладу, який обумовлено цілями позашкільної освіти, що визначені законом України “Про позашкільну освіту” [2].

Для реалізації допрофесійної підготовки учнів у позашкільному навчальному закладі можуть бути застосовані такі підходи, як системний, цілісний, діяльнісний, особистісно орієнтований, поліпрофесійний. Особливості кожного з підходів можуть бути охарактеризовані наступним чином.

До складових системного підходу входить формування змісту допрофесійної підготовки відповідно до програм навчання в позашкільному закладі у залежності від напряму гурткової роботи; забезпечення процесуального компонента, що визначає етапи допрофесійної підготовки; забезпечення позитивної мотивації учнів для отримання допрофесійної підготовки за певним напрямом.

Цілісний підхід конкретизує системний і передбачає наступність у змісті і формах допрофесійної підготовки учнів. Він реалізує принцип наступності і розглядається у двох аспектах: загальному, що впливає на здійснення наступності між різними

освітніми системами, що забезпечують наступність у змісті навчання і виховання, формах допрофесійної підготовки учнів тощо.

Цілісний підхід дозволяє проектувати загальну мету допрофесійної підготовки учнів і визначати цілі на кожному з етапів цього процесу.

Діяльнісний підхід реалізується у взаємозв'язку із системним і цілісним підходами. Знання, уміння і навички здійснюється на якісному рівні, коли вони засвоюються у процесі діяльності. Цей підхід включає в себе три рівні діяльності у допрофесійній підготовці: інформативний, пошуковий, творчий.

На інформативному рівні відбувається первинне ознайомлення учнів з особливостями майбутньої професії, необхідними якостями особистості для успішного оволодіння цією професією. Пошуковий рівень – це самовизначення та самооцінка власних можливостей, корекція інтересів і мотивів вибору професії. Творчий рівень характеризується самостійним пошуком інформації, вмінням її застосовувати у навчально-пізнавальній діяльності, самостійно розвивати власні нахили, розв'язувати проблеми, використовувати набуті знання в новій ситуації. Діяльнісний підхід забезпечує скорочення шляху адаптованості учнів до майбутньої професійної діяльності, активного мотивованого пізнання її особливостей.

Особистісно орієнтований підхід передбачає урахування особливостей розвитку особистості, пошук індивідом свого місця в житті, в соціальній та професійно-рольовій структурі суспільства. Позашкільний навчальний заклад, має створювати умови для актуалізації і підвищення індивідуального потенціалу кожного учня, надавати йому допомогу в соціалізації, залученні до загальнолюдських та національних цінностей, оволодінні нормами гуманістичної, високоморальної поведінки, розвитку і реалізації своїх творчих можливостей, допомагати усвідомити сутність обраного фаху, її вимоги до особистості професіонала, цілі й функції професійної діяльності.

Поліпрофесійний підхід у допрофесійній підготовці забезпечує її варіативність та гнучкість. Він розширює діапазон напрямів допрофесійної освіти, що сприяє реалізації особистісно орієнтованого підходу, на основі визначених мотивів, інтересів, нахилів та здібностей. Поліпрофесійний підхід забезпечує широкі особистісні потреби та інтереси у професійному самовизначенні.

Теоретично обґрунтовані підходи дають можливість визначити пріоритетні принципи реалізації допрофесійної

підготовки в позашкільному навчальному закладі, а саме: поетапності, достатності, гнучкості, наступності, інформатизації, інтегративності, професійного відбору.

Застосування принципу поетапності передбачає розробку етапів допрофесійної підготовки в ліцеї, мета яких – забезпечення послідовного, системного і цілісного освітньо-виховного процесу, що включатиме компоненти допрофесійної підготовки.

Принцип достатності спрямований на організацію навчально-виховного процесу таким чином, щоб теоретичні знання і практичні вміння забезпечували оптимальну підготовку для навчання ліцеїстів у професійному навчальному закладі.

Забезпечити особистісні потреби, здібності, можливості допрофесійного саморозвитку має принцип гнучкості, який реалізується через особистісно орієнтований підхід, озброєння теоретичними знаннями, практичними вміннями, розвиток креативного мислення.

Принцип наступності спрямований на координацію та корекцію змісту навчання у позашкільному навчальному закладі і навчальних предметів у загальноосвітній школі.

Принцип інформатизації реалізується у змісті позашкільної освіти. Він пов'язаний з технологічним забезпеченням навчального процесу інтернет-технологіями, мультимедійним супроводом навчальних занять.

Принцип інтегративності розглядається як внутрішня та зовнішня інтеграція. Внутрішня інтеграція передбачає координацію навчальної і виховної роботи таким чином, щоб освітній процес допрофесійної підготовки сприймався як цілісна система. Зовнішня – скоординовану взаємодію з професійними навчальними закладами, підприємствами, громадськими організаціями.

Принцип професійного відбору реалізується на основі особистісного підходу до учнів з урахуванням їх здібностей та особливостей характеру. Для цього застосовується індивідуальна професійна діагностика, даються поради психолога, педагогів, батьків.

Для досягнення поставленої мети необхідно з'ясувати компоненти допрофесійної підготовки, через які можливо реалізувати визначені принципи допрофесійної підготовки учнів. До них відносяться такі компоненти: мотиваційний, змістовий, процесуальний, когнітивно-операційний

Мотиваційний спрямований на формування мотиву вибору майбутньої професії, інтересу до неї, до дисциплін та наук, які необхідно для цього вивчати. Змістовий компонент відповідає

за добір та організацію змісту допрофесійної підготовки. Процесуальний розкриває логіку та динаміку здійснення допрофесійної підготовки у позашкільному навчальному закладі. Когнітивно-операційний враховує організацію творчого процесу в підготовці учнів та практично-прикладних видів діяльності, спрямованих на формування елементарних допрофесійних умінь для здійснення подальшої ефективної професійної підготовки.

Подальших наукових пошуків потребують проблеми наступності у змісті діяльності позашкільних навчальних закладів, загальноосвітніх, професійно-технічних та вищих навчальних закладів у здійсненні допрофесійної підготовки учнів; впровадження зарубіжного досвіду.

Література:

1. Балл Г.О. Психолого-педагогічні засади організації профільної допрофесійної підготовки школярів / Г. О. Балл, П. С. Перепелиця // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 1998. – №5. – С. 149-159.
2. Закон України “Про позашкільну освіту” // Освіта України. – 2000. – № 31. – С. 6-8.
3. Муранова Н.П. Допрофесійна підготовка учнів авіакосмічного ліцею в системі “ліцей – ВНЗ”: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 “Теорія та методика професійної освіти” / Н. П. Муранова. – Житомир, 2005. – 24 с.
4. Український педагогічний словник / [авт.-уклад. С. У. Гончаренко]. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
5. Федоришин Б.О. Психолого-педагогічні основи професійної орієнтації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня ... д-ра пед. наук: спец. 13.00.04 “Теорія та методика професійної освіти” / Б. О. Федоришин. – К., 1996. – 49 с.
6. Цехмістер Я.В. Теорія і практика допрофесійної підготовки учнів у ліцеях медичного профілю при вищих навчальних закладах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня ... д-ра пед. наук: спец. 13.00.04 “Теорія та методика професійної освіти” / Я. В. Цехмістер. – К., 2002. – 50 с.

Рассмотрены основные теоретические аспекты допрофессиональной подготовки учащихся во внешкольных учебных заведениях.

Ключевые слова: допрофессиональная подготовка, внешкольное образование, профессиональное самоопределение учащихся.

They Are Considered main theoretical aspects of pre-professional training of pupils in out-of-school educational institution.

Key words: pre-professional training, an out-of-school educational institution, pre-professional self-determination of pupils.